

מכלום, שהרי זה כעץ בעלמא (שם ח,ה). מאידך פסק (ת,ו) שהאוכל גיד הנשה של נבלה או של טרפה או של עולה – חייב שתיים. ופרשו טעמו (בשער המלך ובאור שמח שם), מתוך שחייב על אכילת הגיד משום 'גיד הנשה', הרי שהחשיבה תורה אכילה זו, וראוי להתחייב כמו כן משום איסורים נוספים, נבלה או אכילת עולה. (וכשם שמצינו סברא זו בכמה הלכות, כמוכא באחרונים), לעומת זאת גיד של בהמה טמאה, שלהלכה אין שם חיוב משום גיד, לכן פוסק הרמב"ם שפטור גם משום איסור 'טמאה', שהרי אין בגידין בנותן טעם.

אלא שקשה על כך מסוגיתנו, שכאן מבואר שאם אין בגידין בנותן טעם, היה ראוי להתחייב משום גיד ולא משום איסור בהמה טמאה.

והנה אחרונים (אור שמח, וכע"ז בשעה"מ שם), שאמנם כן מבואר כאן ב'סלקא דעתין' אבל לפי המסקנא הלא אין זו כוונת ר' יהודה, ולא נשאת סברה זו.

ובקבלת יעקב (ל. ע"ש בהרחבת הענין) פרש, שטעם הדבר שלא חל איסור טמאה, הוא משום 'אין איסור חל על איסור', שכיון שחלות איסור זה מסתעף מכך שחל עליו איסור גיד, מדאחשביה רחמנא לאכילה, כאמור, הרי כאילו צריך לחול תחילה איסור גיד ורק אח"כ איסור טמאה, וזה אי אפשר. (ואעפ"י שבפועל הם חלים בבת אחת, אך יש כאן קדימה של סיבה ומסובב, ודומה זה לקדימה בזמן. ע' דוגמא לדבר להלן קא: לענין שבת ויוהכ"פ לשיטת אביי, ואמנם שם רבא חולק, אך יש לחלק בין הנידונים כמוכא. וע"ע בשעורי הגר"ד – ט.) לא כן לענין איסור נבלה ועולה, ששם אין מניעה מצד 'אין איסור חל על איסור', כמבואר בגמרא להלן, לכן שם ניתן לומר שמתוך שחל איסור גיד חלים גם איסורים נוספים.

(עוד בישב דברי הרמב"ם – ע' כרתי ופלתי סה סק"ב; דרוש וחדוש רעק"א וצל"ח פסחים כב; מנחת חינוך רפא, ז.)

דף קא

'באוכל גיד הנשה של עולה... שחייב שתיים' – הרמב"ן כתב שזה רק למאן דאמר יש בגידין בנותן טעם, אבל למ"ד אין בגידין בנותן טעם – אינו חייב משום מוקדשין. ואולם הרמב"ם פוסק לחייב שתיים, הגם שהוא פוסק אין בגידין בנותן טעם, כמוכא לעיל. (וע' באחרונים הנ"ל שיישבו דבריו עם הסוגיא שבראש פרקנו.)

וע"ע חזו"א סו"י רטז, בבאור שיטות הראשונים, על אלו איסורים הוא עובר.)

'אמרו לו: אף טמא שאכל את הטהור כיון שנגע בו טמאהו' – על הקושיא, הלא אתה מוצא בשאוכל פחות מכביצה, שאינו מטמא לדעת כמה ראשונים – ע' במוכא בובחים קו.

(ע"ב) 'אמר ליה רבא: סוף סוף תרוייהו בהדי הדדי קאתו... – לרבא, מחלוקתם בשאלה אם בבת אחת איסור חל על איסור, וחייב על שבת ועל יוהכ"פ, אם לאו, ואינו חייב אלא אחת. (עפ"י רש"י ותוס').

ויש מפרשים סברת רבי עקיבא שאינו חייב אלא אחת, לפי ששבת ויום הכיפורים כאיסור אחד הם, ששניהם משום 'שבת' אסורים (עפ"י רמב"ן וריטב"א וחדושי הר"ן. וע' בית הלוי ח"א טז, ד – על השוואת איסורי יוהכ"פ ושבת).

עוד בענין חלות שני איסורים הבאים בבת אחת – ע' בחזו"א ריד; 'חדושי הגר"ח על הש"ס' – כריתות, בענין איסור חל על איסור; הערות המהדיר לריטב"א (בהוצאת מוסה"ק).

ובענין שייכות הדבר לכלל 'כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו' – ע' בקובץ הערות כה; ברכת מרדכי ח"א מ, ב, ט. ובטעם הדבר שיוהכ"פ נחשב 'איסור כולל' על שבת, משום איסור אכילה – ע' רעק"א; שער המלך – איסורי ביאה יז, ח, דף סג, ד. ויש מדייקים מדברי הרמב"ם שגם איסור אכילה ביוהכ"פ גדרו משום 'שביתה'.

– מהר"ץ חיות (בחיידושו כאן) הקשה, לשיטות הפוסקים (ע' או"ח תרח) שתוספת יום הכיפורים מדאורייתא, הן לענין אכילה הן לענין שביתה, ותוספת שבת אינה אלא מדרבנן – הלא אתה מוצא שחל עליו יוהכ"פ לפני שבת, כגון שהוסיף מחול על הקודש.

ובחדושי חתם סופר כתב שדין תוספת הוא נפרד, והרי כשנכנס היום נפקע דין 'תוספת' ובאותה שעה חלים יחדיו איסור יוהכ"פ ואיסור שבת.

(הנה לא הקשו לפי השיטות שתוספת שבת מן התורה, וכגון שקיבל עליו תוספת ליוהכ"פ ולא קיבל עליו תוספת שבת – כי נראה שאין שייך הדבר, שהרי אם מקבל עליו קדושת היום, הרי כאילו כבר נכנס אותו יום, ואי אפשר לומר שאצלו עתה הוא יוהכ"פ ולא שבת.

ולפי זה יש מקום לומר שגם לאותן שיטות שתוספת שבת לאו דאורייתא, אעפ"כ כיון שקיים כעת דין 'תוספת' לענין יוהכ"פ, שוב ממילא חל דין תוספת גם לענין שבת, לפי שאין גדרה של תוספת רק כלפי הדינים והמצוות, אלא תוספת ליום בעצמו, וכאילו אצלו כבר נכנס היום, והרי כל דיני היום חלים עליו, וא"א לחלק ביניהם, כאמור. (וכעין סברת 'מיגו דהוי דופן לענין סיכה הוי דופן לענין שבת' וכיו"ב).

ואולם כבר חקרו בדבר, שמה אין דין 'תוספת' אלא כלפי הלכות מסוימות, כמלאכה וכדו', ולא לענין עיצומו של יום. – וע' תוס' כתובות (מו). שמשמע שאין מצות שמחה בזמן התוספת. ובמגן אברהם (רסו, א) הביא להחמיר שאין יוצא בסעודה בזמן התוספת, ויש לאכול כוית משתחשך. מאידך בתוס' וברא"ש (ריש ערבי פסחים) מוכח שללא גזרת הכותב 'בערב תאכלו מצות', היה ניתן לאכול מצה בזמן התוספת. (וכן בט"ז (רצא סק"ד) כתב שא"צ לחכות ללילה בסעודה. וע' בברכות כז לענין תפילה וקידוש מבעוד יום. ושיטת הרא"ש ש שם שהוא מדין תוספת, (ודלא כמשמעות הרמב"ם – שבת כט, יד. וערשב"א ברכות שם). ושמה י"ל שבוזה נחלקו המהרש"ל והט"ז (באו"ח תרנח) לענין אכילה בשביעי של סוכות כשקיבל כבר את היום-טוב. וע"ע שו"ע או"ח רסא, ד ובדגול מרבבה שם, ובשו"ע הגר"ז בקו"א. וע"ע פרי חדש תעב; מנחת חינוך שנג. וכבר דשו רבים בענין).

'אלא אמר רבא: שמדא הוה ושלחו מתם דיומא דכפורי דהא שתא – שבתא הוא' – הרמב"ן פרש (לפי פירוש אחד, דלא כפרש"י), שמשום גזרות שמד היו יראים לשלוח תיקון המועדות לאחיהם שבגולה, ובאותה שנה חל יום הכיפורים להיות בשבת, ושלחו להם ברמזו על שם ר' עקיבא 'מנין שחייב על זה בעצמו ועל זה בעצמו... ועל ידי כן הבינו בגולה שיום הכיפורים חל בשבת. ולפי פירוש זה דחה רבא את דברי רב יצחק בר יעקב בר גיוראי, כי לכולי עלמא חייב משום יום הכיפורים כשהויד בשבת.

ועל פרוש רש"י, שמשום הגזרה לא עשו יום הכיפורים בעשור לחודש, וכדי שלא תשתכח תורת יוהכ"פ עשאוהו בשבת, שאז האויבים לא יכירו בדבר – יש מקשים, כיצד יתכן שביטלו יום הכיפורים בשעת גזירה, והלא אפילו בהעברה על מנהג קל כגון 'ערקתא דמסניא', הדין הוא 'יהרג ואל יעבור' בשעת הגזרה או בפרהסיא (ע' סנהדרין עד). ותירץ הריטב"א, לפי שהגזרה היתה על קידוש חדשים של בית דין, שאינה אלא מצות עשה, ועל מצות עשה יעבור ואל יהרג.

(א. הקשה ב'כלי חמדה' (ריש בא), והלא מ"מ נתקדש החודש ממילא ביום עיבורו. ותירץ שבמקום שאין ב"ד של מטה קובעים אותו, כגון בזמן הגזירה, אז גם ב"ד של מעלה אינם מקדשים אותו כלל.

ולא הבנתי, שלפי"ז משמע שלא נתקדש כלל חודש תשרי, ולא עשו גם שאר מועדות ונמצא מרחשון החודש השביעי, אתמהא.

ואין לומר שקדשוהו בענין שיוהכ"פ יחול בשבת, שהרי מבואר בסוגיא שאין חייבים חטאת על יוהכ"פ וכמו שכתבו התוס'. ונראה כוונת הריטב"א, שאכן יוהכ"פ האמתי חל באחד מימות השבוע, אלא שב"ד לא קדשו את החודש משום הגזרה, כיון שהקידוש מצות עשה הוא, אין אומרים בזה 'הרג ואל יעבור'. וממילא העם שבגולה לא ידע מתי הוא, ואין כאן עבירה אלא אונס. והואיל ולא נהגו העם יוהכ"פ, אמרו ב"ד שינהגו יוהכ"פ בשבת, שלא תשתכח תורת יוהכ"פ.

ב. מכלל דברי הריטב"א יש לשמוע, שאין חילוק בין 'הרג ואל יעבור' בין יחיד לציבור, ואף בסכנה המרחפת על הכלל, אומרים 'הרג ואל יעבור' ככל דיני היחיד.

ג. עוד על 'הרג ואל יעבור' על קיום מצות עשה – ע' במובא בסנהדרין (עד).

תניא, אמרו לו לרבי יהודה...' – ע' במובא לעיל ק.

דף קב

הערות; ראשי פרקים לעיון

ד' יהודה ור' אלעזר סברי, כל שאתה מצווה על דמו אתה מצווה על אבריו... ורבנן סברי לא תאכל הנפש עם הבשר אלא בשר לחודיה...' – לכאורה נראה שגם חכמים נצרכים להקש דם ואבר מן החי, שממנו יש ללמוד התר לאבר מן החי של דגים וחגבים. (שמותר לאכלם חיים, כדתניא בתוספתא דתרומות, וכמו שפרשו התוס' בשבת ז:), אלא שלשיטתם יש דרשה נוספת לפטור כל מי שבשרו אסור. (וכן משמע בפרי חדש – יג. וע"ש בפרי מגדים – מ"ז סק"א).

אך אין במשמע כן מדברי התוס' בסנהדרין (נט. ד"ה ורבנן), שנראה מדבריהם שחכמים למדים רק חזק לבלתי אכל הדם לענין אחר. וצריך עיון. (אכן לר' מאיר אין צורך בדרשה זו למעט דגים וחגבים, שלשיטתו לא שייך האיסור אלא בבהמה בלבד, כדלהלן).

ונראה שאין צורך בהקש זה למעט דגים וחגבים, שהם ממועטים בלאו הכי, לפי שנאמר הנפש עם הבשר; בשר בנפשו דמו, ואלו אינם בכלל 'בשר' סתם (כמפורש להלן ובגדרים נד: – לענין נודר מן הבשר). תדע, מכך שגם בן נח פטור עליהם (כדמשמע ברמב"ם – מלכים ט), והלא לבן נח אין כל חילוק בין בהמה וחיה ובין דגים וחגבים, ששניהם אינם טעונים שחיטה ושניהם דמם מותר לו – אלא ודאי אינו חייב משום שאינם 'בשר'.

(ועיין שם (בה"א) ברדב"ו, שהיא הסיבה שב"נ פטורים על אבר מן החי בעוף לדעת הרמב"ם, שפסק שגם עוף אינו בכלל 'בשר' סתם.

אך לכאורה תלוי הדבר במחלוקת הראב"ד והרמב"ן (בחידושו להלן קג.), שהראב"ד הוכיח שחלב קרוי בשר, מכך שמתחייבים עליו משום אבר מן החי. (ואין לפרש כוונתו שהסוגיא שם מדברת על חיוב 'בשר מן החי' – שאם כן לא היה חייב גם משום בשר מן החי וגם משום טרפה לר' יוחנן, כמו שכתבו הראשונים. וע' גם בשעה"מ – איסור"ב דף סה.). ואילו הרמב"ן דחה ראיתו, שאין צריך שם 'בשר' לאבמ"ה שהרי כתוב 'לא תאכל הנפש עם הבשר', כלומר, האיסור הוא על אכילת הנפש. אך נראה שאף לפי הרמב"ן שהחיוב הוא על אכילת 'הנפש' אפילו אינו בשר, מ"מ לא נאסר אלא בסוג בע"ח שבשרו נקרא 'בשר', כמפורש בכתוב.

ויש לעיין לפי"ז במה שמיעטו (בסנהדרין נז.) שרצים מאיסור אבר מן החי לבן נח, לפי שאין דמם חלוק מבשרם, הא לאו הכי – אסור, ומשמע שהם בכלל 'בשר'.